

"O'ZBEK TILINING IMLO QOIDALARI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR"

Abdullayeva Sanoatxon Obidovna

Farg'ona viloyati Buvayda tumani

19-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Bugungi globallashuv sharoitida internet, ijtimoiy tarmoqlar hamda zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi yozma nutqning kundalik hayotdagi ahamiyatini yanada oshirdi. Ayniqsa, yoshlar o'rtasida qisqartma shakllar, shevaga xos ifodalar va grammatik me'yorlarga zid yozuvlarning keng qo'llanilishi kuzatilmoqda. Bunday holatlar o'zbek adabiy tilining imlo me'yorlariga ma'lum darajada salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois o'zbek tilidagi imlo qoidalarida uchrayotgan muammolarni tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada o'zbek tilining imlo qoidalariga oid mavjud muammolar, ularning yuzaga kelish omillari va amaliy yechimlari ilmiy qarashlar hamda misollar asosida tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Imlo, imlo qoidalari, sheva, talaffuz, lotin va kirill alifbosi, ona tili

Til — millatning ma'naviy boyligi, uning tafakkuri va madaniyatini aks ettiruvchi asosiy vositadir. Har bir xalqning rivojlanishida ona tilining o'rni beqiyos hisoblanadi. O'zbek tili ham qadimiy va boy tillardan biri bo'lib, bugungi kunda davlat tili maqomiga ega. Tilning to'g'ri qo'llanishi esa imlo qoidalariga bog'liqdir. Imlo — so'zlarni yozishda yagona tartib va me'yorni belgilovchi qoidalar tizimidir. Agar jamiyatda imlo qoidalariga amal qilinmasa, yozma nutqda chalkashliklar, ma'no buzilishlari va tushunmovchiliklar yuzaga keladi.

O'zbek tilida imlo qoidalarining ahamiyati

Imlo qoidalari yozma nutqning aniqligi va tushunarligini ta'minlaydi. Bir xil soʻzning turlicha yozilishi matn mazmunining buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu bois barcha rasmiy hujjatlar, ilmiy maqolalar, darsliklar va ommaviy axborot vositalarida yagona imlo meʼyorlariga amal qilish talab etiladi.

Masalan:

“Xam” va “ham”

“Bilan” va “blan”

“Kelayapman” va “kevoman”

Ushbu misollarda ikkinchi variantlar ogʻzaki yoki shevaga xos shakllar boʻlib, adabiy til meʼyoriga mos emas.

Imlo qoidalarining yana bir muhim vazifasi — til madaniyatini shakllantirishdir. Savodli yozuv insonning bilim darajasi va madaniyatini namoyon etadi. Ayniqsa taʼlim tizimida oʻquvchilarning toʻgʻri yozishga oʻrgatilishi kelajakdagi mutaxassislarning savodxonligini belgilaydi.

Oʻzbek tilida uchraydigan asosiy imlo muammolari

1. Sheva taʼsirida notoʻgʻri yozish

Oʻzbek tilida koʻplab shevalar mavjud. Ayrim hollarda odamlar soʻzlarni qanday talaffuz qilsa, shunday yozadi. Bu esa adabiy til qoidalariga zid hisoblanadi.

Misollar:

Notoʻgʻri	Toʻgʻri
Kevotti	Kelyapti
Borvoman	Boryapman

Opkel	Olib kel
Bo‘pti	Bo‘libdi

Bunday xatolar ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarda keng uchraydi. Sababi ko‘pchilik tez yozishga harakat qiladi yoki shevaga o‘rganib qolgan bo‘ladi.

Yechimlar:

- Maktablarda adabiy talaffuz va yozuvga ko‘proq e‘tibor qaratish;
- Televideniye va radio orqali adabiy til targ‘ibotini kuchaytirish;
- Yoshlar uchun savodxonlik loyihalarini tashkil etish.

2. Lotin va kirill alifbosidagi chalkashliklar

O‘zbek tilida uzoq vaqt kirill alifbosidan foydalanilgan. Hozir esa lotin yozuvi davlat alifbosi hisoblanadi. Shunga qaramay, ayrim fuqarolar hanuz kirill yozuvida yozadi yoki ikki alifboni aralashtirib yuboradi.

Misollar:

“Қандайсиз?” o‘rniga “Qandaysiz?”

“Йўқ” o‘rniga “Yo‘q”

“Хаёт” o‘rniga “Hayot”

Ba‘zan esa lotin yozuvida ham xatolar uchraydi:

Noto‘g‘ri	To‘g‘ri
Shaxar	Shahar
Hoxish	Xohish
Xursandchilik	Xursandchilik

Muammoning sabablari:

- Lotin yozuviga to‘liq moslashilmaganlik;
- Katta avlodning kirill yozuviga o‘rganib qolganligi;
- Elektron dasturlardagi texnik muammolar.

Yechimlar:

- Barcha rasmiy ish yuritishni lotin yozuviga to‘liq o‘tkazish;
- Elektron platformalarda lotin yozuvini avtomatik tekshiruvchi dasturlarni yaratish;
- Aholi uchun bepul savodxonlik kurslarini tashkil etish.

3. Qo‘shib va ajratib yozishdagi xatolar

O‘zbek tilida ayrim so‘zlar qo‘shib, ayrimlari esa ajratib yoziladi. Bu qoidalar ko‘pchilik uchun murakkab hisoblanadi.

Misollar:

Noto‘g‘ri	To‘g‘ri
Har hil	Har xil
Bir zumda	Birzumda
Alla qachon	Allaqachon
Hech qachon	Hech qachon

Yoki:

“Birpasda” — qo‘shib yoziladi.

“Shu bilan” — ajratib yoziladi.

Yechimlar:

- Imlo lug‘atlaridan foydalanishni ommalashtirish;
- Mobil ilovalarda imlo tekshiruv tizimlarini rivojlantirish;
- Boshlang‘ich sinflarda qo‘shma so‘zlar mavzusiga ko‘proq mashq berish.

4. Tinish belgilarining noto‘g‘ri qo‘llanishi

Imlo faqat so‘z yozilishi emas, balki tinish belgilarini ham o‘z ichiga oladi. Vergul, nuqta, tire va qo‘shimcha noto‘g‘ri ishlatilsa, gap ma‘nosi o‘zgarib ketadi.

Misol:

“Ovqat yeymiz bolalar.”

“Ovqat yeymiz, bolalar.”

Birinchi gapda bolalarning o‘zi ovqat bo‘lib qolayotgandek ma‘no chiqadi. Ikkinchi gap esa to‘g‘ri hisoblanadi.

Yana bir misol:

“Sen kelasanmi yo‘qmi?”

“Sen, kelasanmi, yo‘qmi?”

Ikkinchi variantda vergullar noo‘rin ishlatilgan.

Yechimlar:

- Tinish belgilariga oid amaliy mashqlarni ko‘paytirish;
- Matn tahlili asosida dars o‘tish;
- OAVda savodli matnlarni ko‘paytirish.

5. Internet va ijtimoiy tarmoqlar ta‘siri

Bugungi kunda Telegram, Instagram, Facebook kabi ijtimoiy tarmoqlar yozma nutqqa kuchli ta’sir ko’rsatmoqda. Odamlar ko‘pincha so‘zlarni qisqartirib yozadi.

Misollar:

Internetcha yozuv	Adabiy yozuv
Qalesan	Qalaysan
Nma gap	Nima gap
Bror gap bormi	Biror gap bormi
Raxmat	Rahmat

Bunday yozuvlar yoshlar orasida odatiy holga aylanmoqda.

Salbiy oqibatlari:

- Savodxonlik pasayadi;
- Adabiy til me’yorlari buziladi;
- Rasmiy yozishmalarda ham xatolar ko‘payadi.

Yechimlar:

- Internetda savodxonlik targ‘ibotini kuchaytirish;
- Bloger va media vakillarining adabiy tilga rioya qilishi;
- Ta’lim platformalarida imlo bo‘yicha testlar tashkil etish.
- O‘zbek tilining imlo qoidalarini takomillashtirish yo‘llari
- Ta’lim tizimini kuchaytirish

Maktab va oliy ta’lim muassasalarida ona tili faniga e’tibor yanada kuchaytirilishi lozim. Ayniqsa diktant, bayon va insho yozish mashg‘ulotlari savodxonlikni oshiradi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Bugungi kunda sun'iy intellekt va elektron dasturlar yordamida imlo xatolarini avtomatik aniqlash mumkin. O'zbek tilida ham mukammal imlo tekshiruvchi dasturlar yaratish zarur.

Masalan:

Mobil klaviaturalarda avtomatik tuzatish;

O'zbekcha Grammarly dasturi;

Onlayn imlo lug'atlari.

Imlo lug'atlarining yangi nashrlarini yaratish

Til rivojlanib borar ekan, yangi so'zlar ham paydo bo'ladi. Shu sababli imlo lug'atlari muntazam yangilanib turishi kerak.

“Blogger”, “Marketolog”, “SMM mutaxassisi” kabi zamonaviy atamalarning yagona yozilish shakli belgilanishi muhim.

Ommaviy axborot vositalarining mas'uliyati ham bu borada juda ahamiyatlidir. Televideniye, radio va internet nashrlari adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilishi kerak. Chunki odamlar ko'proq OAV tilidan ta'sirlanadi.

Xulosa

O'zbek tilining imlo qoidalari milliy til madaniyatining muhim qismidir. To'g'ri yozuv jamiyatdagi savodxonlik darajasini belgilaydi hamda yozma nutqning aniqligini ta'minlaydi. Hozirgi davrda sheva ta'siri, internet yozuvi, lotin va kirill alifbolari aralashuvi kabi muammolar imlo me'yorlariga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim tizimini rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, imlo lug'atlarini takomillashtirish va adabiy til targ'ibotini kuchaytirish zarur. Har bir fuqaro ona tilining sofliigi va go'zalligini saqlashga mas'ul ekanini unutmasligi kerak.

Tilga hurmat — millatga hurmatdir. O‘zbek tilining imlo qoidalariga rioya qilish esa ona tilimizning nufuzi va taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan manbalar

1. Hojiyev A. O‘zbek tili imlo qoidalari va imlo lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
2. Madvaliyev A. va boshqalar. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2020.
3. [O‘zbekiston Milliy kutubxonasi] (https://natlib.uz?utm_source=chat_gpt.com)